

ԱՂՈՒԱՆԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

«Վասմ Վամորեից» գրութիւնը, որ պատրաստուած է Ամաստաս Վարդապետի կողմէ Համագաւապ իշխանիմ խնդրամբով, կը գտնուի վեց ձեռագիրներու մէջ, որոնք են.

Ա.- 1589 թուականով (Երեւան, թիւ 1770)

Բ.- շ. 1622 թուականով (Երեւան, թիւ 2079)

Գ.- 1716 թուականով (Վենետիկ, թիւ 1537)

Դ.- ԺԹ. Դար (Երուսաղէմ, թիւ 3541)

Ե.- 1858 թուականով (Երեւան, թիւ 9622)

Զ.- 1872 թուականով (Երուսաղէմ, թիւ 2013):

Խմորարկու իշխանը կը մերկայամայ տարբեր կոչումներով, իմչալես,

Համագաւապ Կամարական Պալիաւունի (Գ. էջ 11):

Վահրամ Մամիկոնեան (Մ. Կաղանկատուացի, Ա. Փարիզ, էջ 423):

Վահան Մամիկոնեան (Ձեռ. Ս. 3. թիւ 375, էջ ճիԳ):

Համագաւապ իշխանը Արաբներու կողմէ մշամակուած է կառավարիչ Հայաստանի, 853 թուիմ, եւ մնացած է այդ պաշտօնիմ վրայ մինչեւ 858, երբ կ'ամցնի Յունաց կողմը եւ կը դառնայ Կիրապաղատ Հայաստանի, եւ կը գործէ երեք տարի, մինչեւ 861:

Ամաստաս Վարդապետը տեղ մը կոչուած է յերապոլսեցի (Դ. էջ 8), մենք մախըմտելի համարեցինք կոչել զայն Ակոռեցի, մոյնացմելով համանուն ամծիմ հետ, որ մախ իբրեւ Կաթողիկոսի սեմեկալետ եւ օգնական կը պաշտօնավարէր Կաթողիկոսարանիմ մէջ, Ներսէս Շինողի օրով, եւ ապա ամոր մահէմ յետոյ, 861 թուիմ, դարձաւ Կաթողիկոս եւ վարեց այդ պաշտօնը վեց տարի (861-867): Ակոռեցիէմ զատ Ամաստաս հազուադէպ ամուրը կրող ուրիշ վարդապետ ծամօթ չէ: Ըստ այսմ «Վասմ Վամորեից» գրութեան յօրիմմամ ժամանակը կրմայ դրուիլ 853-858 թուականներուն միջեւ:

Ամաստաս Վարդապետի կազմած ցուցակիմ մէջ կը յիշուիմ Աղուամից յատուկ 9 վանքեր, որոնք են,

1.- Պամդայ վանք (թիւ 2)

2.- Մըժայ վանք (թիւ 3)

3.- Բատրոյ վանք (թիւ 56)

4.- Կողամդուաց վանք (թիւ 57)

5.- Սուրբ Գրիգոր Ամարասայ վանք (թիւ 58)

6.- Արցախոյ վանք (թիւ 59)

7-9.- Այլ երեք վանք (թիւ 60-62):

Աղուամից պատմիչը, Մովսէս Ուտիցի(1) կը ճանչնայ Ամաստաս Վարդապետի գրութիւնը(2) եւ կ'արձանագրէ սապէս. «Ամուանք Վամորեիցմ որք յերուսաղէմ եմ շիմեալ յԱղուամից ամուր, գոր ի թղթոյ երանելոյմ Ամաստասայ առ Վահան Մամիկոնեան առեալ ուսաք, այս եմ» (Տպ. Երեւան, 1983, էջ 285, Գլուխ ԾԲ):

(1) Աղուամից Պատմութեան մէջ կը կարդանք սա տողերը. «որ է յամդիմամ գեղջմ մեծի կողմամմ Կաղանկատուաց» որ է ի միմ յուտի գաւառի, յորմէ եւ ես» (Տպ. Երեւանի, էջ 137): Մենք Ուտիցի կը կոչենք Աղուամից պատմիչը, մկտելով որ յարաբերական որ դերամուրը Կաղանկատուացէմ աւելի մօտ է Ուտիիմ, որ իր մէջ կրմայ ունեմալ մաեւ Դասխուրամը իբրեւ վանք, եւ ըստ այսմ հմարաւօր էր կոչել Մովսէսը մաեւ Դասխուրամ-ցի:

(2) Կ'արծէ դիտել որ «Վասմ Վամորեից» գրուածքիմ մեզի ծամօթ հմագոյմ ձեռագրէմ - 1589 թուականով - շուրջ վեց դար առաջ յիշեալ գրուածքը ծամօթ էր Աղուամից Պատմութիւնը խմբագրողիմ, ամեմէմ ուշը Ժ. Դարուն:

Թելեւիզիոն Աղուամից Պատմութիւնը խմբագրողը կ'ըսէ թէ «Փ թղթոյ նրամելւոյն Ամաստասայ առ Վահամ Մամիկոնեան առեալ ուսաք», իր գրածը սակայն ունի կարեւոր տարբերութիւններ մեր ձեռքը գտնուող Ամաստաս Վարդապետի գրուածքէն, ինչպէս պիտի տեսնենք ստորեւ:

1.- Պամդայ(3) Վամք, որ Սուրբ Կարապետիմ է, որ յարեւելից կողմանէ ի Զիթեմեաց լերիմն կայ, մոյմպէս արքունի ծախիւք շիմեալ, յամուս սուրբ Կաթողիկէիմ, որ ի Վաղարշապատ քաղաքի, զոր Աղուամք ունիմ միմչեւ ցայժմ (Գ. 2), եւ այժմ Պետրոս աղուամ քահամայ ունի (Ձեռ. Ս. 3. թիւ 375, էջ ԺԴ):

«Պամդավամք, որ յարեւելից կողմանէ ի Զիթեմեաց լերիմն կայ, Պամոն ում մզմաւոր յԱղուամից եղեալ մախաշիմող, եւ այժմ Պետրոս Աղուամ քահամայ ունի» (Կաղ. էջ 285, Գլուխ ԾԲ):

2.- Մըժայ Վամք, որ յամուս Սուրբ Քառասմիցք, զոր այժմ Տանիկք ունիմ (Գ. 3): «Մրուոյ Վամք Սուրբ Քառասունքն ի մոյմ կողման, մերձ ի մա - Պամդավամից -, զոր այժմ տանիկ ունի» (Կաղ. էջ 285):

«Մրուոյ Վամք Սր. Քառասունքն, ի մոյմ կողման մերձ ի մա, այժմ տանիկս ունի (Ձեռ. Ս. 3. թիւ 375, էջ ԺԴ):

3.- Բատրոյ Վամք, որ յամուս Սուրբ Աստուածածնի, որ առ աշտարակիմ Դաւթի է (Գ. 56):

Պարտաւայ(4) Վամք, Ս. Աստուածածնի, որ առ աշտարակիմ Դաւթի, այժմ ունի կիմ(5) ում Մարիամ ամուս Շամբորեցի(6) եւ զկէսն տանիկ ունի (Կաղ. էջ 285):

4.- Կողամտուաց վամք, ի մոյմ կողման է (Գ. 57):

Կաղամկատուաց վամք ի մոյմ կողմանմ, այժմ Թեոդորոս ունի, սա քրիստոնեայ տանիկ է, արքահամեմ դպիր: Աբուղկամեայ՝ յԱղիովիտեայ, ի Զարիշատայ ունի ամիրաւ եւ չար տանիկ (Կաղ. էջ 285-86):

5.- Սուրբ Գրիգոր Ամարասայ Վամք (Գ. 58):

Ամարասայ Վամք Սուրբ Գրիգոր, այժմ ունի կիմ մի Գրիգորի ամուս, եւ զկէսն ունի տանիկ (Կաղ. էջ 286):

6.- Արցախայ Վամք, ի հարաւակողմ (Գ. 59):

Արցախայ Վամք Սուրբ Աստուածածնի ի հարաւոյ սրբոյն Ստեփաննոսի, այժմ տանիկ ունի զամենայն (Կաղ. էջ 286):

Այլ երեք Վամք Աղուամից զոր այժմ տանիկք ունիմ (Գ. 60-62):

Այլ Գ Վամք Աղուամից զոր տանիկք ունիմ բոմութեամբ, ամուսնաւ չեմ յայտ (Կաղ. էջ 286):

Միւս եւս այլ վամք Աղուամից ընդ Առաւելից վամքն, որ ի շուկամիջիմ է, զոր այժմ տանիկք ունիմ (Կաղ. էջ 286):

Ինչպէս կը տեսնուի քրիստոնեայ Աղուամները, ուրիշ ազգերու միմ, Դ-Է. դարերու ջանադիր եղած են սրբազան վայրերում մէջ ունեցաւ իրենց յատուկ տասնեակ մը վամքեր, ուր Աղուամ կրօնաւորներ կրնային համապագ աղօթել, եւ համազգի ուխտաւորներ՝ իջեւանիլ եւ բնակիլ իրենց բարեպաշտական պարտականութիւնները կատարած շրջանիմ: Ամաստաս Վարդապետ աղուամակամ վամքերը դրած է հայկական վամքերու կարգիմ, մկատելով որ աղուամներու ալ պաշտամունքի լեզուն հայերէնն էր եւ Աղուամները դաւանակից էին Հայերուն:

Ն. ԱՐԲ. ԾՈՎԱԿԱՆ

(3) Աղուամից Կաթողիկոսներու ցանկիմ մէջ կը գտնուի Պամդ (Կաղ. էջ 342, Գլուխ ԻԴ), ըստ երեւոյթիմ ապրած Դ. Դարուն):

(4) Պարտաւ՝ Ուտի Նահանգիմ մէջ:

(5) Պարտաւայ Վամքը կը գտնուի Շամբորեցի Մարիամի ձեռքը: Ամարասի վամքը կը գտնուի Գրիգորի ամուսով կնոջ մը ձեռքը: Իմչո՞ւ: Պատասխանը կայ Վասն Վամբրէիցի մէջ իսկ: «Եւ դարձեալ ելիմ իմքեանքն Հայ վամակամքն, ի ծամրութեմ հարկաց Տանկացն ճողպարել կամելով, եւ զայլ իւրեանց վամերն որ ընդ ձեռամբ էր՝ ընդ պարսպօք քաղաքիմ՝ կամանց վամքեր արարիմ եւ սարկաւազօւիկս կարգեցիմ, զի ամհարկ լիցիմ եւ ազատ, որպէս եւ զայլ կամանց վամերն» (Տպ. Վեմետիկ, էջ 10):

(6) Շամբոր քաղաք՝ Արցախ Նահանգի Կողք գաւառիմ մէջ: